

e-ISSN 3060-5059

DOI: 10.67227

IJTIMOYIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in
Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 9

2026

Founded in 2024

publishscience.uz

publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI FE'L FRAZEMALARINING TARJIMASIDA LINGVOMADANIY TAFOVUTLAR

Turdiboyeva Dildora Bekmirza qizi

Jizzax davlat pedagogika universiteti, tayanch doktorant.

e-mail: dildora_baratova@mail.ru ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-9098-137X>

Annotatsiya.

Mazkur maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi fe'l frazemalarini tarjima qilishda yuzaga keladigan lingvomadaniy tafovutlar tahlil qilinadi. Frazemalarning milliy-madaniy, obrazli va semantik xususiyatlari, tarjimada ekvivalentlik masalalari hamda madaniy komponentlarni boshqa tilda adekvat ifodalash muammolari qiyosiy tahlil asosida yoritiladi.

Kalit so'zlar: fe'l frazemalari, tarjima, lingvomadaniyat, lingvomadaniy tafovut, frazeologiya, ekvivalentlik, milliy-madaniy komponent, obrazlilik, qiyosiy tahlil.

ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЕ РАЗЛИЧИЯ В ПЕРЕВОДЕ ГЛАГОЛЬНЫХ ФРАЗЕМ АНГЛИЙСКОГО И УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКОВ

Турдибоева Дилдора Бекмирза кизи

Джизакский государственный педагогический университет, базовый докторант.

Аннотация.

В статье анализируются лингвокультурные различия, возникающие при переводе глагольных фразеологизмов английского и узбекского языков. На основе сравнительного анализа рассматриваются национально-культурные, образные и семантические особенности фразеологизмов, вопросы эквивалентности при переводе, а также проблемы адекватной передачи культурных компонентов средствами другого языка.

Ключевые слова: глагольные фразеологизмы, перевод, лингвокультура, лингвокультурные различия, фразеология, эквивалентность, национально-культурный компонент, образность, сравнительный анализ.

LINGUOCULTURAL DIFFERENCES IN THE TRANSLATION OF VERBAL PHRASEMES IN ENGLISH AND UZBEK

Turdiboyeva Dildora Bekmirza qizi

Jizzakh State Pedagogical University, PhD Student.

Abstract.

This article analyzes the linguocultural differences that arise in the translation of verbal phraseological units in English and Uzbek. Based on comparative analysis, it examines the national-cultural, figurative, and semantic features of phraseological units, issues of equivalence in translation, and the challenges of adequately conveying cultural components in another language.

Keywords: verbal phraseological units, translation, linguoculture, linguocultural differences, phraseology, equivalence, national-cultural component, figurativeness, comparative analysis.

Kirish. Bugungi globallashuv va tillararo kommunikatsiya jarayonining jadal rivojlanishi turli xalqlarning tili, madaniyati va dunyoqarashini o'zaro qiyosiy o'rganish zaruratini kuchaytirmoqda. Ayniqsa, tarjimashunoslik va lingvokulturologiya kesishgan nuqtada til birliklarining milliy-madaniy xususiyatlarini aniqlash muhim ilmiy masalalardan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Chunki har bir tilning lug'aviy tarkibida muayyan xalqning tarixiy tajribasi, urf-odatlar, qadriyatlar, dunyoni idrok etish tarzi va kommunikativ an'analari o'z ifodasini topadi. Mazkur xususiyatlar, ayniqsa, frazeologik birliklarda yaqqol namoyon bo'ladi. Frazeologik birliklar tilning obrazli, ekspressiv va milliy-madaniy qatlamini tashkil etuvchi muhim vositalardan biridir. Ularning semantik mazmuni ko'pincha tarkibidagi alohida so'zlarning lug'aviy ma'nosidan kelib chiqmaydi, balki komponentlarning yaxlitlashgan, ko'chma ma'nosi asosida shakllanadi. Shu sababli frazemalarni bir tildan ikkinchi tilga tarjima qilish jarayoni oddiy leksik birliklarni tarjima qilishdan farq qiladi. Tarjimon frazemaning nafaqat lug'aviy mazmunini, balki uning obrazini, uslubiy bo'yoqdorligini, kommunikativ vazifasini va milliy-madaniy mazmunini ham imkon qadar saqlab qolishi lozim.

Fe'l frazemalari ushbu jihatdan alohida ahamiyatga ega. Chunki ular harakat, holat yoki jarayonni ifodalash bilan bir qatorda, so'zlovchining voqelikka munosabati, bahosi, hissiy holati va kommunikativ maqsadini ham ifodalashi mumkin. Masalan, ingliz tilidagi "break the ice" frazemasi tarkibidagi *break* va *ice* komponentlarining alohida ma'nolari asosida tushunilmaydi. Mazkur birlik ma'lum kommunikativ vaziyatda "rasmiylikni yumshatmoq", "suhbatni boshlab yubormoq", "o'zaro muloqot uchun qulay muhit yaratmoq" kabi ma'nolarni anglatadi. O'zbek tilida esa mazkur mazmunni aynan shu obraz orqali ifodalovchi frazeologik birlik mavjud bo'lmasligi mumkin. Bunday holatda tarjimon mazmunini

yoki funksional jihatdan mos birlikni tanlashi kerak.

Xuddi shuningdek, ingliz tilidagi "spill the beans" frazemasi so'zma-so'z "loviyalarni to'kmoq" tarzida tarjima qilinsa, uning asl kommunikativ mazmuni yuzaga chiqmaydi. Ushbu frazema "sirni oshkor qilmoq", "sirni aytib qo'yimoq" mazmunida qo'llanadi. Demak, frazemalarni tarjima qilishda uning tarkibiy komponentlarini mexanik ravishda boshqa tilga ko'chirish emas, balki frazemaning yaxlit ma'nosi va nutqiy vazifasini aniqlash asosiy talab hisoblanadi. O'zbek tilidagi fe'l frazemalarining ingliz tiliga tarjimasida ham lingvomadaniy tafovutlar yaqqol namoyon bo'ladi. Masalan, "og'ziga talqon solmoq" frazemasi o'zbek tilida ma'lum bir obraz asosida "jim bo'lmoq", "gapirmay qolmoq" ma'nolarini anglatadi. Ingliz tilida ushbu obrazni aynan saqlagan holda tabiiy frazeologik ekvivalent topish qiyin bo'lishi mumkin. Shuning uchun tarjimada *keep silent*, *remain silent* kabi mazmuniy muqobillardan foydalanish ehtimoli yuqori. Bunda asosiy semantik mazmun saqlansa-da, o'zbek frazemasining milliy-obrazli komponenti tarjimada qisman yo'qoladi.

M. Baker tarjima jarayonida frazeologik birliklar bilan ishlashda ekvivalentlik masalasiga alohida e'tibor qaratadi. Uning yondashuvida frazeologik birlikning boshqa tilda aynan yoki qisman ekvivalenti mavjudligi, uning ma'nosi va uslubiy xususiyatlari tarjima strategiyasini belgilovchi muhim omillar sifatida qaraladi [1]. Shu jihatdan frazemalar tarjimasida ekvivalentlikni faqat lug'aviy moslik asosida emas, balki funksional, kontekstual va madaniy muvofiqlik asosida baholash zarur. Lingvokulturologik nuqtayi nazardan qaralganda, frazemalar xalqning kollektiv tajribasi va milliy dunyoqarashini aks ettiruvchi birliklardir. E. Piirainen frazeologik birliklarning madaniyat bilan bog'liqligini tahlil qilar ekan, ularning obrazli mazmuni ko'pincha muayyan jamiyatning tarixiy va madaniy tajribasi bilan shakllanishini ko'rsatadi [7]. A. Sabban esa frazeologiyaning madaniyat bilan bog'liqligi masalasida frazeologik birliklarni boshqa madaniyatga ko'chirishda yuzaga keladigan muammolarga e'tibor qaratadi [8]. Bu qarashlar ingliz va o'zbek fe'l frazemalarini qiyosiy o'rganish uchun muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Ingliz va o'zbek tillari turli til va madaniy tizimlarga mansub bo'lgani sababli ularning frazeologik birliklarida olamni konseptualizatsiya qilishning o'ziga xos jihatlari mavjud. Ingliz tilidagi ayrim frazemalarda kundalik hayot, tarixiy tajriba va ijtimoiy munosabatlarga oid obrazlar ustuvor bo'lsa, o'zbek tilidagi frazemalarda milliy turmush tarzi, qarindoshlik munosabatlari, urf-odatlar, axloqiy qadriyatlar va an'anaviy tasavvurlar bilan bog'liq obrazlar ko'proq namoyon bo'lishi mumkin. Biroq bunday tafovutlarni umumlashtirishda konkret til materiali va kontekstga tayanish muhimdir. Tarjima jarayonida lingvomadaniy tafovutlarni hisobga olmaslik frazemaning mazmuniy va pragmatik xususiyatlarining buzilishiga olib kelishi mumkin. So'zma-so'z tarjima natijasida asl birlikning obrazlilik yo'qolishi, kulgili yoki tushunarsiz mazmun yuzaga kelishi, ayrim hollarda esa kommunikativ maqsad butunlay o'zgarishi mumkin. Shu bois frazeologik birliklarni tarjima qilishda to'liq ekvivalent, qisman ekvivalent, mazmuniy muqobil, izohli tarjima va erkin tarjima kabi usullardan vaziyatga qarab foydalanish talab etiladi.

Mazkur masalaning dolzarbligi shundaki, ingliz tilini o'rganish va undan o'zbek tiliga hamda o'zbek tilidan ingliz tiliga tarjima qilish jarayonida frazeologik birliklarning milliy-madaniy mazmunini to'g'ri anglash kommunikativ kompetensiyaning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Frazemani faqat lug'aviy ma'nosi orqali tushunish yetarli emas; uning qaysi vaziyatda, qanday kommunikativ maqsadda va qanday uslubiy sharoitda qo'llanishini ham hisobga olish lozim.

Shu nuqtayi nazardan mazkur tadqiqotning maqsadi ingliz va o'zbek tillaridagi fe'l frazemalarining tarjimasida yuzaga keladigan lingvomadaniy tafovutlarni aniqlash, ularning milliy-madaniy va semantik xususiyatlarini qiyosiy tahlil qilish hamda tarjimada qo'llanadigan muqobil usullarni tavsiflashdan iborat. Tadqiqotning vazifalari quyidagilardan iborat: ingliz va o'zbek tillaridagi fe'l frazemalarining lingvomadaniy xususiyatlarini aniqlash; frazemalarning obrazli-semantik tarkibini qiyoslash; ularning tarjimasida to'liq va qisman ekvivalentlik holatlarini belgilash; milliy-madaniy komponentni tarjimada ifodalash usullarini tahlil qilish; so'zma-so'z va mazmuniy tarjimaning imkoniyat hamda cheklovlarini ko'rsatish. Tadqiqotning obyekti ingliz va o'zbek tillaridagi fe'l frazemalari bo'lsa, predmeti ularning tarjimasida namoyon bo'ladigan lingvomadaniy tafovutlar, semantik-ekvivalentlik munosabatlari va milliy-madaniy komponentning boshqa tilda ifodalanish xususiyatlaridan iborat. Tadqiqotda qiyosiy-tahliliy, kontekstual, semantik, lingvokulturologik va tarjimashunoslik metodlaridan foydalanildi. Mazkur metodlar yordamida ingliz va o'zbek tillaridagi fe'l frazemalarining shakli tuzilishi, ma'no xususiyatlari, obrazli asoslari va tarjima variantlari o'zaro qiyoslanadi. Tadqiqotning ilmiy ahamiyati ingliz va o'zbek tillaridagi fe'l frazemalarining tarjimasini faqat semantik ekvivalentlik nuqtayi nazaridan emas, balki lingvomadaniy tafovutlar asosida ham tahlil qilish bilan belgilanadi. Amaliy jihatdan esa tadqiqot natijalaridan tarjimashunoslik, frazeologiya, lingvokulturologiya va xorijiy tillarni o'qitish jarayonida, shuningdek, ingliz va o'zbek tillari frazeologik birliklarining qiyosiy lug'atlarini yaratishda foydalanish mumkin.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Frazeologik birliklarni o'rganish zamonaviy tilshunoslikning muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, mazkur birliklarning semantik, strukturaviy, uslubiy va lingvomadaniy xususiyatlarini aniqlashga qaratilgan tadqiqotlar izchil davom etmoqda. Frazeologik birliklar oddiy so'z birikmalaridan o'zining turg'unligi, yaxlit ma'noga egaligi, obrazlilik va ko'pincha ekspressiv xususiyatlari bilan farqlanadi. Ayniqsa, fe'l komponentli frazemalar harakat va holatni ifodalashi bilan birga, muayyan nutqiy vaziyatda so'zlovchining munosabati, bahosi va kommunikativ maqsadini ham ifodalashi mumkin.

M. Baker tarjima nazariyasida frazeologik birliklarni tarjima qilish masalasiga alohida e'tibor qaratib, tarjimon oldida bir qator muammolar yuzaga kelishini ko'rsatadi. Xususan, bir tildagi frazemaning ikkinchi tilda to'liq ekvivalenti mavjud bo'lmasligi, mavjud ekvivalentning ma'no yoki uslubiy xususiyat jihatidan farq qilishi mumkin. Shu sababli frazeologik birliklarni tarjima qilishda faqat lug'aviy moslik emas, balki kontekst va kommunikativ vazifani hisobga olish muhimdir [1].

P. Newmark tarjima jarayonida madaniy komponentning ahamiyatini alohida ta'kidlaydi. Uning yondashuvida til

birliklarini tarjima qilishda manba til va tarjima tili o'rtasidagi madaniy tafovutlar muhim omil sifatida qaraladi [2]. Bu qarash frazemalar tarjimasiga ham bevosita taalluqli bo'lib, frazeologik birliklarning obrazli mazmuni ko'pincha muayyan xalqning turmush tarzi, tarixiy tajribasi va madaniy qarashlari bilan bog'liq bo'ladi.

E. A. Nida tarjimada shakliy moslikdan ko'ra mazmun va kommunikativ ta'sirni saqlash masalasiga katta ahamiyat beradi [3]. Mazkur yondashuv frazemalar tarjimasini uchun ham muhimdir. Chunki frazemaning shakliy tuzilishini aynan saqlash har doim ham uning mazmunini to'g'ri yetkazib bermaydi. Ayrim hollarda manba tilidagi frazemaga tarjima tilida shaklan boshqa, ammo funksional va semantik jihatdan yaqin birlikni tanlash maqsadga muvofiq bo'ladi.

M. Larsonning ma'no asosidagi tarjima konsepsiyasida ham tarjimonning asosiy vazifasi manba birligining mazmunini tarjima tilida tabiiy va tushunarli shaklda ifodalash bilan bog'lanadi [4]. Bu yondashuv ingliz va o'zbek tillaridagi fe'l frazemalarini tarjima qilishda muhim metodologik asos bo'la oladi. Chunki frazemaning tarkibiy qismlarini alohida-alohida tarjima qilish ko'pincha uning yaxlit ma'nosini ochib bera olmaydi.

R. Moon ingliz tilidagi turg'un birikmalar va idiomalarni korpus materiallari asosida tadqiq etib, ularning shakliy va semantik xususiyatlarini yoritadi [5]. Mazkur tadqiqot ingliz tilidagi frazeologik birliklarning real nutqdagi qo'llanishini aniqlash hamda ularning kontekstual ma'nolarini belgilash uchun muhim nazariy manba hisoblanadi.

S. Granger va F. Meunier tomonidan tahrir qilingan tadqiqotlarda frazeologiya turli lingvistik yo'nalishlar kesishmasida o'rganilib, frazeologik birliklarning semantik, korpus, kognitiv va madaniy jihatlari yoritilgan [6]. Ushbu yondashuv frazemalarni faqat tilning turg'un birliklari sifatida emas, balki kommunikativ va madaniy hodisa sifatida o'rganish imkonini beradi.

E. Piirainen frazeologik birliklar va madaniyat o'rtasidagi munosabatga e'tibor qaratib, frazeologiyaning muayyan xalqning madaniy tajribasi bilan chambarchas bog'liqligini ko'rsatadi [7]. Uning qarashlari ingliz va o'zbek tillaridagi fe'l frazemalarini qiyoslashda, ayniqsa, frazemalar tarkibidagi obrazlarning milliy-madaniy xususiyatlarini aniqlashda muhim ahamiyatga ega.

A. Sabban esa frazeologik birliklarning madaniyatga bog'liqligi masalasini tahlil qilib, frazemalarni boshqa til va madaniyatga ko'chirish jarayonida yuzaga keladigan muammolarga e'tibor qaratadi [8]. Bu holat tarjimada frazemaning nafaqat ma'nosini, balki uning ortidagi madaniy mazmunni ham hisobga olish zarurligini ko'rsatadi.

P. Mogorrón Huerta va A. Albaladejo-Martínezning tadqiqotlari frazeologiya, hududiy-madaniy tafovut va tarjima masalalarini o'zaro bog'liq holda ko'rib chiqishi bilan ahamiyatlidir [9]. Mazkur yondashuv ingliz va o'zbek tillari kabi turli lingvomadaniy tizimlarga mansub tillardagi frazeologik birliklarni qiyosiy o'rganish uchun metodologik asos yaratadi.

Frazeologik birliklarning madaniy o'ziga xosligi tarjimada ayniqsa yaqqol namoyon bo'ladi. A. T. Saeed madaniyatga xos idiomalarni tarjima qilishda manba va tarjima tili madaniyatlari o'rtasidagi farqlar tarjima strategiyasiga ta'sir ko'rsatishini tahlil qiladi [10]. Bu fikr ingliz va o'zbek tillaridagi fe'l frazemalarining tarjimasida lingvomadaniy tafovutlarni aniqlash uchun muhimdir.

M. A. Homeidi madaniyatlararo tarjima jarayonida til birliklarining madaniy mazmunini boshqa tilda ifodalash muammolarini ko'rib chiqadi [11]. Uning tadqiqoti tarjima jarayonida lingvistik birliklarning madaniy kontekstini hisobga olish zarurligini ko'rsatadi.

M. Callies idiomatik birliklarning shakllanishi va konseptual metafora bilan bog'liqligini tahlil qilib, frazeologik birliklarning mazmuni ortida muayyan konseptual va obrazli asos mavjudligini ko'rsatadi [12]. Shu nuqtayi nazardan, ingliz va o'zbek tillaridagi fe'l frazemalarining tarjimasini o'rganishda ularning obrazli-semantik asoslarini aniqlash muhimdir.

Yuqoridagi tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, frazemalar tarjimasini faqat lug'aviy ekvivalentlik asosida o'rganish yetarli emas. Frazemaning semantik mazmuni, obrazlilik darajasi, uslubiy xususiyati, kommunikativ vazifasi va lingvomadaniy komponenti ham hisobga olinishi lozim. Ayniqsa, ingliz va o'zbek tillaridagi fe'l frazemalarining tarjimasida bir tildagi obrazning ikkinchi tilda aynan saqlanmasligi tabiiy holat bo'lib, bunday vaziyatda funksional yoki mazmuniy muqobil tanlash zarurati yuzaga keladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotning metodologik asosini qiyosiy, semantik, kontekstual, lingvokulturologik va tarjimaviy tahlil metodlari tashkil etadi. Qiyosiy metod yordamida ingliz va o'zbek tillaridagi fe'l frazemalarining strukturaviy va semantik xususiyatlari o'zaro taqqoslanadi. Semantik metod frazemalarning lug'aviy va ko'chma ma'nolari o'rtasidagi munosabatni aniqlashga xizmat qiladi.

Kontekstual tahlil orqali frazemalarning real nutqiy vaziyatdagi ma'nosi va funksiyasi aniqlanadi. Lingvokulturologik metod esa frazemalar tarkibida aks etgan milliy-madaniy komponentlarni aniqlash imkonini beradi. Tarjimaviy tahlil asosida esa ingliz va o'zbek fe'l frazemalarining tarjima variantlari, ularning ekvivalentlik darajasi va qo'llangan tarjima strategiyalari o'rganiladi. Tadqiqotda fe'l frazemalari quyidagi mezonlar asosida tahlil qilinadi: 1) frazemaning umumiy semantik mazmuni; 2) tarkibiy komponentlarning obrazli xususiyati; 3) milliy-madaniy komponentning mavjudligi; 4) tarjima tilida to'liq yoki qisman ekvivalentning mavjudligi; 5) frazemaning uslubiy va kommunikativ xususiyatlarining tarjimada saqlanish darajasi. Shunday qilib, mazkur tadqiqotda ingliz va o'zbek tillaridagi fe'l frazemalarining tarjimasini uch asosiy nuqtayi nazardan — **semantik muvofiqlik, lingvomadaniy moslik va tarjima strategiyasi** asosida o'rganiladi. Bu yondashuv frazemalarning tarjimasida yuzaga keladigan tafovutlarni tizimli ravishda aniqlash va ularning sabablarini lingvistik hamda madaniy omillar bilan izohlash imkonini beradi.

MUHOKAMA

Ingliz va o'zbek tillaridagi fe'l frazemalarining tarjimasida yuzaga keladigan lingvomadaniy tafovutlar, avvalo, mazkur birliklarning obrazli-semantik tuzilishi bilan bog'liq. Frazemaning umumiy ma'nosi ko'pincha uning tarkibidagi

so'zlarning bevosita ma'nosidan farq qiladi. Shu sababli tarjima jarayonida frazemaning komponentlarini alohida tarjima qilish emas, balki uning yaxlit ma'nosi, kommunikativ vazifasi va lingvomadaniy mazmunini aniqlash muhim hisoblanadi. Ingliz tilidagi **break the ice** frazemasiga bunga yaqqol misol bo'la oladi. Mazkur birlik so'zma-so'z "muzni sindirmoq" ma'nosini anglatganda, real nutqiy vaziyatda "suhbatni boshlab yubormoq", "rasmiylikni yumshatmoq", "muloqot uchun qulay muhit yaratmoq" mazmunlarini ifodalaydi. O'zbek tiliga tarjima qilishda "muzni sindirmoq" shaklini mexanik tarzda qo'llash frazemaning kommunikativ mazmunini to'liq ochib bermaydi. Shu bois mazmuniy yoki funksional muqobildan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Bu holat frazemalar tarjimasida shakliy emas, semantik-funksional muvofiqlikning ustuvorligini ko'rsatadi.

Yana bir misol sifatida **spill the beans** frazemasini ko'rsatish mumkin. Ushbu birlik "sirni oshkor qilmoq", "sirni aytib qo'yimoq" ma'nosida ishlatiladi. Frazema tarkibidagi *beans* komponentining "loviya" ma'nosi tarjimada saqlanmaydi. Bunda ingliz tilidagi obraz o'rniga o'zbek tilida mazmunni ifodalovchi tabiiy birlik tanlanadi. Demak, tarjimada frazemaning obrazli shakli emas, uning kommunikativ-semantik mazmuni ustuvorlik qiladi. Ingliz tilidagi **hit the nail on the head** frazemasini ham lingvomadaniy jihatdan qiziqarli birliklardan biridir. Ushbu frazema "masalaning mohiyatini to'g'ri anglamoq", "gapning ayni joyini topmoq", "fikrni aniq ifodalamoq" kabi ma'nolarda qo'llanadi. So'zma-so'z tarjima uning asl mazmunini yetarlicha ifodalamaydi. Shuning uchun tarjimada mazmuniy jihatdan mos o'zbekcha birlikdan foydalanish talab etiladi.

O'zbek tilidagi fe'l frazemalari ham ingliz tiliga tarjima qilish jarayonida o'ziga xos lingvomadaniy qiyinchiliklarni yuzaga keltiradi. Masalan, **og'ziga talqon solmoq** frazemasini o'zbek tilida "jim bo'lmoq", "gapirmay qolmoq" ma'nolarini bildiradi. Frazema tarkibidagi *talqon* komponenti o'zbek xalqining an'anaviy turmush tarzi bilan bog'liq milliy-madaniy obrazni ifodalaydi. Ingliz tilida ushbu obrazni aynan saqlagan holda tabiiy frazeologik ekvivalent topish qiyin. Shu sababli **keep silent, remain silent** kabi mazmuniy muqobillar qo'llanishi mumkin.

Bu misolda tarjimaning muhim xususiyati yaqqol ko'rinadi: tarjima variantida frazemaning asosiy semantik mazmuni saqlanadi, biroq uning milliy-obrazli komponenti to'liq aks etmasligi mumkin. Demak, frazemalarni tarjima qilishda semantik ekvivalentlik va lingvomadaniy ekvivalentlik har doim ham bir xil darajada ta'minlanmaydi. O'zbek tilidagi **ko'ngliga qaramoq** frazemasini ham tarjimada lingvomadaniy tafovutlarni ko'rsatadigan birliklardan biridir. Mazkur frazema kishining his-tuyg'ularini hisobga olish, uning dilini og'ritmaslik yoki unga ma'qul keladigan tarzda munosabatda bo'lish mazmunlarini ifodalashi mumkin. Ingliz tilida kontekstga qarab **to consider someone's feelings, to be considerate of someone** kabi birliklar bilan berilishi mumkin. Bu holatda ham o'zbek tilidagi *ko'ngil* konsepti ingliz tilida aynan shu obraz orqali emas, mazmuniy jihatdan yaqin birliklar orqali ifodalanadi. Frazemalarning lingvomadaniy tafovutlari ularning tarkibidagi hayvon, oziq-ovqat, tana a'zolari, kiyim-kechak, uy-ro'zg'or buyumlari va boshqa madaniy belgilar bilan bog'liq komponentlarda ham namoyon bo'ladi. Masalan, ingliz tilidagi **let the cat out of the bag** frazemasini "sirni oshkor qilmoq" ma'nosida ishlatiladi. O'zbek tiliga tarjima qilishda uning *cat* va *bag* komponentlarini aynan saqlash shart emas. Chunki asosiy vazifa frazemaning kommunikativ mazmunini yetkazishdan iborat.

Shu bilan birga, ayrim frazemalar boshqa tilda nisbatan yaqin frazeologik ekvivalentga ega bo'lishi mumkin. Bunday holatda tarjimon uchun vazifa nisbatan osonlashadi. Masalan, ikki tilda ham insonning ruhiy holati, harakati yoki munosabatini ifodalovchi o'xshash obrazlar mavjud bo'lishi mumkin. Biroq shakliy o'xshashlikning o'zi to'liq ekvivalentlikni anglatmaydi. Frazemaning qo'llanish doirasi, uslubiy bo'yqondorligi va pragmatik vazifasi ham tekshirilishi lozim.

Frazeologik birliklarning tarjimasida **to'liq ekvivalentlik** holatida manba tilidagi frazemaning mazmuni, obrazli asosi va funksiyasi tarjima tilidagi birlik orqali nisbatan to'liq ifodalanadi. **Qisman ekvivalentlik** holatida esa asosiy mazmun saqlanadi, biroq obraz, strukturaviy shakl yoki uslubiy xususiyatlardan biri o'zgarishi mumkin. **Ekvivalentsiz frazemalar** tarjimasida esa ko'pincha mazmuniy muqobil, izohli tarjima yoki erkin tarjima usulidan foydalaniladi.

Lingvomadaniy tafovutlar, ayniqsa, ekvivalentsiz frazemalarni tarjima qilishda yaqqol ko'rinadi. Bunday birliklar muayyan xalqning tarixiy tajribasi, an'anasi yoki turmush tarziga xos bo'lgan obraz asosida shakllangan bo'lishi mumkin. Tarjimon bunday vaziyatda ikki asosiy yo'ldan foydalanadi: birinchisi, manba tilidagi obrazni imkon qadar saqlab qolish; ikkinchisi esa tarjima tilida o'quvchiga tushunarli bo'lgan mazmuniy muqobilni tanlash. Birinchi usulda milliy-madaniy xususiyat nisbatan yaxshi saqlanadi, ammo tarjima tabiiyligi pasayishi mumkin. Ikkinchi usulda esa matnning tabiiyligi va tushunarligi ta'minlanadi, biroq manba frazemaning milliy-obrazli komponenti qisman yo'qoladi. Demak, tarjimon uchun asosiy muammo **madaniy xususiyatni saqlash va tarjima matnining tabiiyligi o'rtasidagi muvozanatni ta'minlashdan** iborat.

Fe'l frazemalarining tarjimasida kontekst ham muhim ahamiyatga ega. Bir frazema turli kontekstlarda turlicha uslubiy yoki pragmatik yuklamaga ega bo'lishi mumkin. Shuning uchun frazemaning lug'atdagi muqobilini avtomatik tarzda tanlash har doim ham adekvat tarjimani ta'minlamaydi. Tarjimon frazemaning matndagi vazifasini, so'zlovchining maqsadini, adresatni va kommunikativ vaziyatni hisobga olishi kerak. Masalan, ingliz tilidagi **pull someone's leg** frazemasini "hazillashmoq", "aldab hazil qilmoq" mazmunida ishlatiladi. Uning tarjimasida so'zma-so'z "kimningdir oyog'idan tortmoq" shaklidan foydalanish noto'g'ri talqinga olib kelishi mumkin. O'zbek tilida kontekstga qarab "hazillashmoq", "laqillatmoq", "aldab hazil qilmoq" kabi birliklar tanlanishi mumkin. Bu misol frazemaning tarjimasida lug'aviy shakldan ko'ra uning nutqiy vazifasini aniqlash muhimligini ko'rsatadi.

O'zbek tilidagi **burni ko'tarilmoq** frazemasini ham lingvomadaniy va semantik jihatdan o'ziga xosdir. U kishining o'ziga bino qo'yishi, manmanlik qilishi yoki o'zini boshqalardan ustun ko'rishi mazmunlarini ifodalashi mumkin. Ingliz tilida kontekstga qarab **to become conceited, to get arrogant, to become self-important** kabi birliklardan foydalanish mumkin. Bu holatda ham o'zbek tilidagi tana a'zosi bilan bog'liq obraz ingliz tilidagi tarjimada boshqa shaklda ifodalanadi.

Yuqoridagi misollar shuni ko'rsatadiki, fe'l frazemalarining tarjimasida uch xil muvofiqlik darajasini kuzatish mumkin: **shakliy-semantik muvofiqlik, semantik-funksional muvofiqlik va faqat mazmuniy muvofiqlik**. Shakliy-semantik muvofiqlikda frazemaning mazmuni bilan birga obrazli shakli ham nisbatan saqlanadi. Semantik-funksional muvofiqlikda shakl o'zgaradi, ammo asosiy mazmun va nutqiy vazifa saqlanadi. Faqat mazmuniy muvofiqlikda esa frazema tarjima tilida erkin birlik yoki izoh orqali ifodalanadi.

Shunday qilib, ingliz va o'zbek tillaridagi fe'l frazemalarining tarjimasida lingvomadaniy tafovutlar asosan **obrazli asos, milliy realiyalar, konseptual metaforalar, semantik tuzilish, uslubiy bo'yoqdorlik va kommunikativ vazifa** bilan bog'liq holda namoyon bo'ladi. Tarjima jarayonida ushbu omillarning kompleks hisobga olinishi frazeologik birliklarning mazmunini aniqroq va tabiiyroq ifodalash imkonini beradi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari ingliz va o'zbek tillaridagi fe'l frazemalarining tarjimasida lingvomadaniy tafovutlar muntazam va ko'p qatlamli xususiyatga ega ekanligini ko'rsatdi. Frazemalarning tarjimasida faqat ularning umumiy semantik mazmunini yetkazishning o'zi yetarli emas, balki frazema tarkibidagi obraz, milliy-madaniy komponent, uslubiy bo'yoqdorlik va kommunikativ vazifani ham hisobga olish zarur.

Tahlil jarayonida ingliz va o'zbek fe'l frazemalari o'rtasidagi tarjima munosabatlarini bir necha guruhga ajratish mumkinligi aniqlandi. Birinchi guruhni **to'liq yoki nisbatan to'liq ekvivalentga ega frazemalar** tashkil etadi. Bunday birliklarda manba va tarjima tilidagi frazemalarning umumiy mazmuni va kommunikativ vazifasi bir-biriga yaqin bo'ladi. Biroq bunday holatda ham ularning qo'llanish chastotasi, uslubiy xususiyati va kontekstual vazifasini alohida tekshirish talab etiladi.

Ikkinchi guruhni **qisman ekvivalent frazemalar** tashkil etadi. Bunda tarjima variantida frazemaning asosiy mazmuni saqlanadi, ammo uning obrazli asosi, tarkibiy tuzilishi yoki milliy-madaniy komponentida farq yuzaga keladi. Masalan, ingliz tilidagi **break the ice** frazemasini o'zbek tilida "suhbatni boshlab yubormoq" yoki "muloqotdagi rasmiylikni yumshatmoq" kabi mazmuniy birliklar orqali berish mumkin. Bunda asosiy kommunikativ mazmun saqlansa-da, ingliz tilidagi *ice* obrazi tarjimada aks etmaydi.

Uchinchi guruhga **ekvivalentsiz yoki milliy-madaniy jihatdan kuchli belgilangan frazemalar** kiradi. Bunday birliklarda manba tilidagi obraz boshqa tilda bevosita mavjud bo'lmasligi mumkin. O'zbek tilidagi **og'ziga talqon solmoq** frazemasining ingliz tilida *keep silent* yoki *remain silent* kabi birliklar orqali ifodalanishi bunga misol bo'la oladi. Tarjimada "jim bo'lmoq" mazmuni saqlanadi, ammo *talqon* komponenti bilan bog'liq milliy-obrazli xususiyat yo'qoladi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, fe'l frazemalarining lingvomadaniy tafovutlarini yuzaga keltiruvchi asosiy omillar quyidagilardan iborat:

- milliy turmush tarzi va an'analar;
- tarixiy va ijtimoiy tajriba;
- oziq-ovqat va maishiy madaniyat bilan bog'liq tasavvurlar;
- tana a'zolari asosidagi obrazlar;
- hayvonlar va tabiatga oid obrazlar;
- konseptual metaforalar;
- milliy realiyalar;
- kommunikativ va uslubiy an'analar.

Mazkur omillar frazemalarning shakllanishiga ta'sir etgani sababli bir tildagi obrazni ikkinchi tilda aynan takrorlash har doim ham mumkin emas. Shu jihatdan tarjima jarayonida frazemaning tashqi shaklidan ko'ra uning funksional-semantik xususiyatlarini saqlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqotda fe'l frazemalarini tarjima qilishda qo'llanishi mumkin bo'lgan asosiy strategiyalar ham tizimlashtirildi. Ular quyidagilardan iborat:

1. Fazeologik ekvivalent orqali tarjima qilish. Agar tarjima tilida ma'no va kommunikativ vazifasi jihatidan mos frazeologik birlik mavjud bo'lsa, undan foydalaniladi.

2. Mazmuniy muqobil orqali tarjima qilish. Manba tilidagi frazemaning obrazli shakli saqlanmaydi, biroq uning asosiy mazmuni boshqa tilning tabiiy birliklari orqali ifodalanadi.

3. Izohli tarjima. Milliy-madaniy jihatdan o'ziga xos frazemaning mazmuni izoh yoki tavsif orqali ochib beriladi.

4. So'zma-so'z tarjima. Frazemaning obrazli komponentlari imkon qadar saqlanadi. Biroq ushbu usul faqat tarjima tilida hosil bo'lgan birikma tabiiy va tushunarli bo'lganda samarali bo'lishi mumkin.

5. Kombinatsiyalangan tarjima. Frazemaning asosiy mazmuni tarjima qilinib, zarur hollarda uning milliy-madaniy mazmuni qo'shimcha izoh bilan ochib beriladi.

Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, **so'zma-so'z tarjima** fe'l frazemalarini tarjima qilishda eng ehtiyotkorlik bilan qo'llanishi lozim bo'lgan usullardan biridir. Chunki frazemaning komponentlari alohida tarjima qilinganda uning yaxlit ko'chma ma'nosi buzilishi mumkin. Masalan, **spill the beans** frazemasini "loviyalarni to'kmoq" tarzida tarjima qilish uning "sirni oshkor qilmoq" mazmunini ifodalamaydi. Shuningdek, **lingvomadaniy ekvivalentlik va semantik ekvivalentlik doimo bir xil darajada bo'lmasligi** aniqlandi. Tarjima variantida frazemaning asosiy mazmuni to'liq saqlangan bo'lsa-da, uning milliy obrazi yoki madaniy komponenti yo'qolishi mumkin. Aksincha, ayrim holatlarda milliy obrazni saqlashga urinish tarjima matnining tabiiyligi va tushunarligiga salbiy ta'sir qilishi mumkin. Shu sababli tarjimon har bir frazemani individual kontekst asosida baholashi zarur. Tadqiqot natijalarining yana bir muhim jihati shundaki, **fe'l frazemalarining tarjimasida kontekst asosiy aniqlovchi omillardan biri** hisoblanadi. Bir frazemaning lug'aviy ekvivalenti mavjud bo'lsa ham, u barcha kontekstlarda bir xil tarzda qo'llanmasligi mumkin. Tarjimon

frazemaning ma'nosi bilan bir qatorda, uning uslubiy xususiyati, nutqiy vazifasi, adresatga munosabati va kommunikativ maqsadini ham hisobga olishi kerak.

Umuman olganda, ingliz va o'zbek tillaridagi fe'l frazemalarining tarjimasida **lingvomadaniy tafovutlarni uch asosiy darajada** kuzatish mumkin:

1. **Obraz darajasidagi tafovut** — bir xil mazmun turli obrazlar orqali ifodalanadi.
2. **Semantik darajadagi tafovut** — frazemalarning ko'chma ma'nolari to'liq yoki qisman farqlanadi.
3. **Pragmatik-funksional darajadagi tafovut** — frazemaning nutqdagi vazifasi, uslubiy bo'yoqdorligi yoki kommunikativ ta'siri tarjimada o'zgarishi mumkin.

Shu asosda fe'l frazemalarini tarjima qilishni faqat tillararo almashtirish jarayoni sifatida emas, balki **ikki xil lingvomadaniy tizim o'rtasidagi mazmun va obrazni qayta ifodalash jarayoni** sifatida baholash mumkin. Bunday yondashuv tarjima sifatini oshirish bilan birga, ingliz va o'zbek tillarining frazeologik hamda lingvomadaniy xususiyatlarini chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

XULOSA

Ingliz va o'zbek tillaridagi fe'l frazemalarining tarjimasida lingvomadaniy tafovutlarni o'rganish natijasida frazeologik birliklar nafaqat tilning obrazli va ekspressiv vositasi, balki muayyan xalqning madaniy tajribasi, dunyoqarashi, qadriyatlari va tarixiy xotirasini aks ettiruvchi muhim lingvistik birliklar ekanligi aniqlandi. Shu sababli ularni bir tildan ikkinchi tilga tarjima qilishda faqat lug'aviy ma'noni emas, balki frazemaning milliy-madaniy va pragmatik xususiyatlarini ham hisobga olish zarur.

Tahlillar ingliz va o'zbek tillaridagi fe'l frazemalari o'rtasida shakliy, semantik, obrazli va madaniy tafovutlar mavjudligini ko'rsatdi. Ayrim frazemalar tarjima tilida nisbatan yaqin ekvivalentga ega bo'lsa, boshqa frazemalarning mazmunini faqat qisman ekvivalent yoki mazmuniy muqobil orqali ifodalash mumkin. Ayniqsa, muayyan xalqning turmush tarzi, urf-odatlar va milliy tasavvurlari bilan bog'liq frazemalarni tarjima qilishda to'g'ridan-to'g'ri ekvivalent topish qiyinlashadi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, fe'l frazemalarini tarjima qilishda frazeologik ekvivalent, mazmuniy muqobil, izohli tarjima va ayrim hollarda so'zma-so'z tarjima kabi usullardan foydalanish mumkin. Biroq tarjima strategiyasini tanlashda frazemaning strukturasi emas, avvalo, uning kontekstdagi semantik va kommunikativ vazifasi hisobga olinishi lozim.

Shuningdek, frazemalarning tarjimasida **semantik ekvivalentlik** bilan **lingvomadaniy ekvivalentlik** o'rtasidagi farq muhim ahamiyatga ega ekanligi aniqlandi. Tarjima jarayonida frazemaning asosiy ma'nosi saqlangan holda uning milliy obrazi yoki madaniy komponenti qisman yo'qolishi mumkin. Aksincha, milliy obrazni to'liq saqlashga intilish tarjima matnining tabiiyligi va tushunarililigiga ta'sir ko'rsatishi ehtimoldan xoli emas.

Ingliz va o'zbek tillaridagi fe'l frazemalarini tarjima qilishda kontekstning roli ham alohida ahamiyatga ega. Frazemaning aniq ma'nosi, uslubiy bo'yoqdorligi va kommunikativ vazifasi ko'pincha u qo'llangan nutqiy vaziyat orqali belgilanadi. Shu bois tarjimon frazemani lug'atdan topilgan bitta muqobil bilan cheklamasdan, uning matndagi funksiyasini ham tahlil qilishi kerak. Umuman, fe'l frazemalarining tarjimasida lingvomadaniy tafovutlarni hisobga olish tarjima matnining mazmuniy aniqligi, tabiiyligi va kommunikativ samaradorligini ta'minlashning muhim shartlaridan biridir. Mazkur yondashuv ingliz va o'zbek tillari o'rtasidagi frazeologik hamda madaniy munosabatlarni chuqurroq o'rganish, tarjima amaliyotini takomillashtirish va frazeologik birliklarni o'qitish metodikasini rivojlantirish uchun nazariy va amaliy ahamiyatga ega. Kelgusida ingliz va o'zbek tillaridagi fe'l frazemalarini katta hajmdagi korpus materiallari asosida tadqiq etish, ularning tarjima variantlarini statistik jihatdan qiyoslash, lingvomadaniy komponentlarni tizimlashtirish hamda elektron frazeologik lug'atlar yaratish yo'nalishidagi tadqiqotlarni davom ettirish maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Baker M. *In Other Words: A Coursebook on Translation*. – 3rd ed. – London; New York: Routledge, 2018. – URL: <https://www.routledge.com/In-Other-Words-A-Coursebook-on-Translation/Baker/p/book/9781138666887>
2. Newmark P. *A Textbook of Translation*. – New York: Prentice-Hall International, 1988. – 292 p. – URL: <https://books.google.com/books?id=ABpmAAAAAAAJ> Google Books
3. Nida E. A. *Toward a Science of Translating: With Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating*. – Leiden: E. J. Brill, 1964. – 331 p. – URL: <https://books.google.co.uz/books?id=YskUAAAAIAAJ> Google Книги
4. Larson M. L. *Meaning-Based Translation: A Guide to Cross-Language Equivalence*. – 2nd ed. – Lanham, MD: University Press of America, 1998. – 586 p. – URL: <https://books.google.com/books?id=tcCbQgAACAAJ> Google Books
5. Moon R. *Fixed Expressions and Idioms in English: A Corpus-Based Approach*. – Oxford: Clarendon Press / Oxford University Press, 1998. – DOI: 10.1093/oso/9780198236146.001.0001. – URL: <https://doi.org/10.1093/oso/9780198236146.001.0001> OUP Academic
6. Granger S., Meunier F. (eds.). *Phraseology: An Interdisciplinary Perspective*. – Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2008. – XXVIII, 422 p. – DOI: 10.1075/z.139. – URL: <https://doi.org/10.1075/z.139> John Benjamins Publishing Catalog
7. Piirainen E. Figurative Phraseology and Culture // *Phraseology: An Interdisciplinary Perspective* / ed. by S. Granger, F. Meunier. – Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2008. – P. 207–228. – DOI: 10.1075/z.139.20pii. – URL: <https://doi.org/10.1075/z.139.20pii> John Benjamins Publishing Catalog
8. Sabban A. Critical Observations on the Culture-Boundness of Phraseology // *Phraseology: An Interdisciplinary Perspective* / ed. by S. Granger, F. Meunier. – Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2008. –

- P. 229–241. – DOI: 10.1075/z.139.21sab. – URL: <https://doi.org/10.1075/z.139.21sab> [John Benjamins Publishing Catalog](#)
9. Mogorrón Huerta P., Albaladejo-Martínez A. (eds.). *Fraseología, Diatopía y Traducción / Phraseology, Diatopic Variation and Translation*. – Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2018. – VI, 354 p. – DOI: 10.1075/ivitra.17. – URL: <https://doi.org/10.1075/ivitra.17> [John Benjamins Publishing Catalog](#)
10. Saeed A. T. Impact of Mother Culture on the Process of Translating Culture-Specific Idioms // *Babel*. – 2017. – Vol. 63, No. 4. – P. 486–505. – DOI: 10.1075/babel.63.4.02sae. – URL: <https://doi.org/10.1075/babel.63.4.02sae> [John Benjamins Publishing Catalog](#)
11. Homeidi M. A. Arabic Translation Across Cultures // *Babel*. – 2004. – Vol. 50, No. 1. – P. 13–27. – DOI: 10.1075/babel.50.1.04hom. – URL: <https://doi.org/10.1075/babel.50.1.04hom> [John Benjamins Publishing Catalog](#)
12. Callies M. “Idioms in the Making” and Variation in Conceptual Metaphor // *Metaphor Variation in Englishes Around the World* / ed. by M. Callies, A. Onysko. – *Cognitive Linguistic Studies*. – 2017. – Vol. 4, No. 1. – P. 63–81. – DOI: 10.1075/cogls.4.1.04cal. – URL: <https://doi.org/10.1075/cogls.4.1.04cal> [John Benjamins Publishing Catalog](#)
13. Ishida P. Contrastive Idiom Analysis: The Case of Japanese and English Idioms of Anger // *Phraseology: An Interdisciplinary Perspective* / ed. by S. Granger, F. Meunier. – Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2008. – P. 275–291. – DOI: 10.1075/z.139.24ish. – URL: <https://doi.org/10.1075/z.139.24ish>